

MUSA GÜMÜŞ: OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE YABANCILAR: LEH VE MACAR MÜLTECİLERİ

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2019, 280 oldal

A téma kutatójaként mindig nagy érdeklődéssel veszek kezembe olyan tanulmányokat, köteteket, amelyek a törökországi 1848–1849-es magyar (és lengyel) emigráció történetével foglalkoznak. Hosszú idő után jelent meg egy kötet a témáról Musa Gümüş török történész tollából, aki a cím szerint a lengyel és magyar menekülteknek az Oszmán Birodalom modernizációjában játszott szerepének a bemutatását vállalta.

Gümüş a rövid előszóban az 1848–1849-es menekültkérdés vázlatos historiográfiáját adja. A hosszabb bevezetőben a külföldiek szerepét elsőként a csak rendkívül szűk területre kiterjedő katonai reformokban mutatja be a 18. századtól kezdve. A vonatkozó rész lényegében Mustafa Şahin 1999-ben megjelent tanulmányának¹ parafrázisa, sőt nem egy esetben szó szerinti átvétele – a nyomdahibákkal együtt –, ahol már Şahin is tévesen jegyezte meg, hogy Ibrahim Müteferrika devsirme (gyermekadó) révén került a birodalomba. Sajnos az itt olvasható magyar forradalom rövid története is több tárgyi tévedést tartalmaz. Az 1848-as menekültek beözönlésének és helyzetük rendezésének bemutatása során a Bayram Nazır munkájából idézett emigráns névsorokban átvette és tovább fokozta a téves olvasatokat. A magyar és a lengyel emigráció esetében azonban helyesen emeli ki, hogy a nagyszámú, európai képzettségű és változatos szakmákkal rendelkező menekültek komoly nyereséget jelentettek a birodalom számára.

A kötet első fejezetében az emigránsok katonai és az orvosi területeken nyújtott teljesítményére koncentrál, kiemelve a legismertebb személyeket és rövidebb-hosszabb formában bemutatva pályafutásukat. Gümüş egész könyvében szinte kizárólagosan a több hullámban érkező és nem utolsósorban rendkívül gazdag szakirodalommal rendelkező lengyel emigránsokkal foglalkozik. Konceptiójának üdvözlendő része, hogy a klasszikus, a 19. század harmincas-negyvenes éveiben érkezett emigránsokon kívül ugyanolyan súllyal mutatja be a később jövő menekültek, illetve leszármazottaik karrierjét és jelentőségét is.

A kötetben – ha egy kicsit a magunkénak is érzett Bem személyét is bele vesszük – csak hét magyar életpályájával foglalkozik részletesebben. Steincről, Kmetyről és Guyonról így is csupán egy-egy sovány oldalon olvashatunk, pedig az utóbbi kettőről bőséges idegen nyelvű forrás áll rendelkezésre, de nem ismeri a Magyar–Török Baráti Társaság gondozásában törökül megjelent köteteket

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2019.1.121>

¹ Mustafa Şahin, Osmanlı devletinde yabancı uzmanlar aracılığıyla Batılılaşma çabaları. *Millî Eğitim* 143 (1999 Temmuz–Ağustos–Eylül) 87–90.

sem.² Nem tud Kmety libanoni és szíriai tevékenységéről, Steinről pedig feltételezi, hogy a krími háború után hazatért. A Schneider Antalról (Hüszejn bej) szóló alfejezetben két mondat után váratlanul egy bizonyos „Barnak bej”-ről kezd adatokat közölni, akiről nem tudjuk, ki lehet. A források – és a ma is élő leszármazottak hagyományai – szerint is a magyar származású Ömer Naili pasa személyét sajnos a szerzőnek sem sikerült azonosítania. A rendkívüli életpályát befutó és a tudománytörténetben előkelő helyen számon tartott Madzsarli Abdullah bejről – eredeti nevén Karl Eduard Hammerschmidt – nagyon részletesen ír Gümüş, de nem árulja el az olvasóknak, hogy Hammerschmidt, bár valóban részt vett a magyar szabadságharcban, ám osztrák származásúként ennél több köze nem volt a nevéhez tapadt jelzőhöz. Hiányoljuk viszont Farkas Adolf (Madszar Oszmán pasa), illetve Josef Kohlmann (Fejzi pasa) bemutatását.

A második fejezetben a szerző azokat a személyeket veszi sorra, akik az eszmetörténetben játszottak meghatározó szerepet, és akiknek közös jellemzőjük, hogy mindannyian lengyel származásúak voltak. A híres Musztafa Dzselaeddin pasa (Konstanty Borzęcki) nemcsak kiváló katonaként, kartográfusként vagy festőként írta be magát a török történelembe, hanem 1869-ben megjelent műve, a *Les Turcs anciens et modernes* a török nemzettudat eszmei alapvetésévé vált, amelyből Gümüş több részletet is kiemel. Egyébként Dzselaeddin pasa Nazım Hikmet és Oktay Rıfat író-költők úkapja.

A másik nagyhatású író, Karol Karski, vagy ismertebb nevén Lehli Hajreddin olyan híres korabeli török lapokba írt rendszeresen, mint a *Baszıret* vagy a *Terakkı*, annak ellenére, hogy nem tudott törököül. Hajreddin cikkeiben rendszeresen foglalkozott a német–oszmán együttműködés kérdésével, és fontos ideológiai szerepe volt a szövetség szorosabbra fűzésében. Számos alkalommal érvelt az alkotmányos kormányzás mellett. Egyéb érdemei mellett az elsők között szorgalmazta a latin ábécé bevezetését is.

Utoljára a Párizsban – Gümüş téves adata szerint Varsóban – született Leon Walerian Ostoróg munkásságáról olvashatunk részletesebben, aki szintén egy lengyel emigráns unokája volt. Ostoróg a Sorbonne-on végzett jogot, majd az oszmán államadósságot kezelő Dújún-i Umúmijje jogi osztályán kapott állást. Később magánügyvédi praxist nyitott Galatában. Az ifjútörök forradalmat követően az oszmán igazságügyi minisztérium tanácsadójaként kezdett dolgozni. Számtalan kötetet és tanulmányt publikált, és előadást tartott az iszlám és a török jogról. Munkássága hatott a köztársasági jogrendszer kialakítására is.

² Arbanász Ildikó–Dursun Ayan–Csorba György–Hermann Róbert–Hóvári János, *Magyar honvédtábornokok oszmán szolgálatban. Guyon Richárd és Kmety György, Hursid pasa és Iszmail pasa / Macar generalleri Osmanlı hizmetinde. Richard Guyon ve György Kmety, Hurşid paşa ve İsmail paşa*. Red. Tibor F. Tóth. Budapest, 2013; Róbert Hermann–András Joó–Kálmán Mészáros–István Seres, *Türkiye’de kendilerine sığınma hakkı tanınan Macar müteccilerin in özyaşamlarından özetler / Török menedékjogot kapott magyar emigránsok rövid életrajzi összefoglalója*. Red. Tibor F. Tóth. Budapest, 2010.

A szerző szintén számos idézetet közöl Ostroróg 1927-ben elhangzott és *The Angora Reform* címmel kiadott előadássorozatából, ahol a törökországi változások kapcsán jogfilozófiai és török lélektani kérdéseket boncolgatott, valamint az addigi reformokat értékelte.

A könyv függelékében a szerző 11, a fentebb felsorolt személyekkel kapcsolatos oszmán levéltári irat átiratát közli, valamint pár portrét is publikál.

Gümüş láthatóan nem szeretne volna évszámokkal telezsúfolni a kötetet, így amikor például Stein karrierútjáról oszmán levéltári adatokra hivatkozva közöl fontos állomásokat, még a lábjegyzetekből sem derül ki, hogy legalább melyik évben járunk.

A megengedhetőnél jóval több elütés, hiba, tárgyi tévedés és furcsaság került a kötetbe. A szakmai hibák közé tartozik például, hogy bár az előszóban Bayram Nazırnak a török szakirodalomban már alapműnek számító és több kiadást is megért könyvét³ is felsorolja, ám mégis inkább a nevezett doktori dolgozatára hivatkozik a könyvben. Hasonlóan Uğur Ünal 2006-os doktori dolgozatát használja (kiadatlanként említve), holott a rendkívül adatgazdag mű 2016-ban a Török Történelmi Társaság kiadásában már megjelent.⁴ Sajnos, lassan megszokott módon, a magyar kutatók nevére történő hivatkozás néha már mókássá válik: Deák István nevéből így lett Dede István, Lukács Lajosból Lukacs Lagos vagy Fodor Pálból Fador Pál, de van, ahol megfejthetlenné torzult a név.

Összegezve, a kötet címe kissé félrevezető, hiszen a magyar emigránsokkal alig foglalkozik, csupán pár oldallal lett volna szegényebb Gümüş írása, ha teljesen kihagyja őket: sajnos egy-két, eddig fel nem tárt levéltári adaton kívül lényegében alig tesz hozzá a törökországi magyar emigráció történetének megismeréséhez. Félő, hogy az általunk kevésbé ismert lengyel emigrációval foglalkozó oldalak is hasonló hibákat tartalmaznak, így valójában csak a hivatkozott források ellenőrzésével lehetünk biztosak az adott rész korrektségében. Másik aggodalmunk, hogy a könyvben található hibák és tévedések tovább burjánzanak majd a török szakirodalomban, mint ahogy nem egy esetben ebben a kötetben is láthattunk erre példákat.

Csorba György

³ Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı mülteciler. Osmanlı'ya sığınanlar*. İstanbul, 2006.

⁴ Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz devri Osmanlı kara ordusu (1861–1876)*. Ankara, 2016.